

Røgen - Farre Lokalhistoriske Forening

Købmandsgården i Farre ca. 1950

Årsskrift 2018

1. Del

Røgen Farre Lokalhistoriske Forening har lokaler på 1. etage i Farre Forsamlingshus på Vandværksvej i Farre .

Mail: rfarkiv@gmail.com

ARKIVET HOLDER ÅBENT fra kl. 19-21
den 2. mandag i måneden, og ellers efter aftale.

Formand:	Lars Hegndal Mail: lars.hegndal@gmail.com	21 43 74 06
Næstformand/ referent:	Ulla Petersdatter Eriksen Mail: hundenmirke@gmail.com	21 27 67 82
Sekretær/ Redaktør:	Birgit Bach Mail: tagebach@adslhome.dk	21 84 09 45
Kasserer:	Peter Schouborg Mail: schouborg@hgfhammel.dk	60 83 52 88
Bestyrelses medlem:	Ole Jensen Mail: veragreve@gefiber.dk	86 96 81 61
	Niels Byriel Mail: nielsbyriel@gmail.com	30 69 56 66
	Brian Due Mail: mxm@sol.dk	28 11 99 69
	Mikael Thau Mail: mikael.thau@gmail.com	26 22 81 46
Suppleanter:	Viggo Egeriis Lauritzen	86 87 13 29
	Ella Hansen Mail: farreturist@gefiber.dk	86 96 80 03
Revisor:	Ella Hansen og Viggo Jensen Røgen	

Eventuelle besøgende uden for åbningstiden, er velkommen til at kontakte et af bestyrelsesmedlemmerne. Vi kommer gerne og åbner.

Indholdsfortegnelse 2018

Side

1. del

Bestyrelsen	3
Købmænd i 4 generationer	11
DNSAP	42

2.del

Købmandsgården i Røgen	4
Samtale med Lis og Thomas Peter Nielsen om "Kobakken"	24
Interview med Frederik Hougård	38

Indholdsfortegnelse 2017	Side
1. del	
Fra bestyrelsen	4
Hvad skete der i sognet i 1867	12
Preben Christensen fortæller om sit barne- og skoleliv 1929 - 1945 og om voksenlivet som murermeister i Farre.	15
Anna Aagaard - En familiehistorie	38
2. del	
Familien Bak i Røgen 4	
Bent Hosbonds erindringer 1943 44	

Indholdsfortegnelse 2016	Side
Hvad rørte sig i sognet i 1866	10
Caroline Henriette Jensen og Alexandra Sophie Bache	14
Peder Christian Sørensen	16
Farre Byskole 1890 - 1972	22
Jørn Petersen født i marts 1944, fortæller om sin barndom og skolegang i Farre	37
Den fattige hedebonde i Klintrup	42
Hammelbanen 1902 - 1956	49
Ane Margrethe Lauridsdatter, Røgen	67

Indholdsfortegnelse 2015	Side
1. del	
Hvad rører sig i Røgen - Sporup sogn år 1865	10
Farre Turistbusser	14
Artikel om Caroline Henriette Jensen - Thora Esche Emilie Nina Bache - Sophie Alexandra Bache	28
Fortsætter i 2. del på side 4	
2. del	
Fortsat artikel om Caroline Henriette Jensen - Thora Esche Emilie Nina Bache - Sophie Alexandra Bache	04
In memoriam - Arne Lambertsen	21
Sølvstengårdens historie	26
Niels Peter Nielsen, Sølvstengården. Fortæller om sin far Christian Peder Nielsen	33

Indholdsfortegnelse 2014	Side
Hvad rører sig i Røgen - Sporup sogn år 1864	10
"Politisk Lommebog til Hvermands brug i daglige forefaldende Håndteringer, samt modebog"	21
Giftmord i Farre	22
Carl Rømer Bache	30
Fra "folkelige Saaskrifter for By og Land" 1877-1879	
Middel mod Hugormbid	66
Farre overbefolkes af storke - af træ	67

Indholdsfortegnelse 2013	Side
Hvad sker der i Røgen i 1863	10
Dannebrogssordenens Hæderstegn	16
Dannebrogsmanden Peder Christian Sørensen	17
Historien om Anton Marius Jensen, der grl. Farre Møbelfabrik	23
Røgen Forsamlingshus	41
Semine Jørgensen og Niels Laursen, Røgen	59

Indholdsfortegnelse 2012	Side
Hvad rørte der sig i Røgen – Sporup sogne, år 1862	09
Skolehistorien i Farre 1939	22
Erindringer for mejeri og landbrugsliv i stenalderen	30
En rejse fra København til Salt Lake City i 1865	37
Klintrup Vestergård, Røgen	44
Slægten på Klintrup Vestergård	45
Gjern-erne i Klintrup	49
Mindetale	50
Signe Gjærns 50 års fødselsdag i 1975	55

Indholdsfortegnelse 2011	Side
Hvad rørte der sig i Røgen – Sporup sogne, år 1861	09
Pind'erne i Oustrup Gaarde	17
Kalkmøller?	35
Naar det regner på Præsten	45
Livet på landet omkring 1926	49

Indholdsfortegnelse 2010	Side
20 års jubilæum	09
En stor sorg og et stort savn	11
Farre bageri, Gl. Skanderborgvej 119	14
- Carsten Munk fortæller, om det at have en opvækst som "bagerdreng" i Farre:	15
Høstgilde i ældre tid	19
10 dødfødte børn	23
Byen var vores reservat	27
- Byen som reservat	27
- Arbejdsliv gav børneliv	29
- Et frit børneliv	31
- Lege og aktiviteter	32
- Årets højtider	35
- Julstræsfesten	35
- Nytårsaften	36
- Fastelavnsfesten	37
- Sportsfesten	38
- Opbrud og forandring	39
Potteskår, Skjørringvej	41
Børnene leger	45
Gamle billeder fra Røgen og Farre	50

Indholdsfortegnelse 2009	Side
Historien om en platte	13
Jens Peter Villumsen levnedssbeskrivelse	19
Arbejdskalender for landhusmøderne	25
Bronzealderen	31
Detektorsøgning ved Oustrupgård	36
Boet efter madame Hansen	41
Barselsskikke i gammel tid	49
Vanskelige fødsler i Røgen og Sporup Sogne i 1805-1812	54
Falder i 3-årskrigen	63
Dramatiske brande i Farre	67
Holger Pind - Arkitekten fra Røgen	73

Indholdsfortegnelse 2008	Side
Faldet i 3 års krigen	11
Færdselsregler 1915	17
Fæstebonden, Thøger Nielsen, Røgen Sogn	19
Gamle Skaftervers	31
Slægten Bjørn	33
Mit ophav	45
Om runestenen i Sporup Kirke	56
Murer Søren Klintrup	58
Jagtreger	62
Kirkegården	64
For 100 år siden	68

Indholdsfortegnelse 2007	Side
Af troldsmandsbogen "Cyprianus"	9
Grænsekommandoen	14
Oksbøllejren	20
Til Kongen	22
Jens Stolde Pedersen, Skjørringvej 75, Farre hede	26
Strafferammer efter straffelovene: 1683—1866	28
For 100 år siden	33
Drengen i Røgen præstegård	42
Hr. Søren Ottosen Grønbech, Røgen præstegård	44
Hvor blev hun af?	51

Indholdsfortegnelse 2006	Side
Find din slægt, og gør den levende	8
Sognedegnen der druknede i Farre bæk	10
Med skolen i København	14
Elværker	20
Da Farre Hede fik elektricitet	23
For hundrede år siden	28
Lykkehuset, Røgen mark	36

Indholdsfortegnelse 2005	Side
Farre Savværk	7
Boligudstyknings på Højagervej	14
Den afsindige Jens Troelsen i Farre	19
Ulvejagter	24
Svin i byerne	27
Mejeriet "Skytsbjerg's" 75 års jubilæum	30
Dannebrogsmænd.	42
Lidt om vask.	46
Landmandens forårsarbejde	48
Tyendeforholdet i vor tid.	50

Indholdsfortegnelse 2004	Side
Forord	7
Ildebrand i Lyngby i 1764	8
Sommerferie af Johanne Jensen	12
Min konfirmation af Johanne Jensen	16
Min barndom af Morten Peder Carlsen	20
En københavnerdrengs oplevelser	36

Indholdsfortegnelse 2003	Side
Natmænd / rakkere	7
Den forældreløse Granslevpige	19
Oversigtstavle	30
En beretning om Jens i engen	32
Aksel Petersen, Farre	37
Min Skoletid	44
Da en 100 kronerseddel forslog noget	50
Portræt af Sporup Kirke	52

Indholdsfortegnelse 2002	Side
Forord	7
Anker Jensen fortæller	8
Lynbrand i Farre	16
Wistoft og hans forgænger	21
Fugleskydning	22

50 år som vognmand	25
Johanne Grøn	29
Luthers Minde Farre Loge	30
Drikkevaner i det 16. århundrede	30
Tilbageblik i det gamle Røgen Sogns historie	34
Fattiges kår i 1840	38
Fattighus i Farre	42
Brev fra Greven	43
Nyt fattighus i Røgen	45
Haven gennem tiderne	47

Indholdsfortegnelse 2001 **Side**

Anders Bondes slægt	7
Sejer Andersen Bonde	11
Anders Bondes slægt, anden del	17
To koner	24
1891 i dagbogen	30
Hovedgården Farregård, anden del	31
Køer er ikke bare malkemaskiner	36
En spøgelseshistorie	36
Mads Muurmester i Farre	37
Vådeskud på Valborgaften	48
Og så til noget helt andet	50

Indholdsfortegnelse 2000 **Side**

Skifte efter Mickel Andersen Gjesager, Klintrup Vestergård 1817	7
Vandløbssagen i Røgen-Sporup kommune	17
Drengestreger	20
Provst Johan Jessen og hans sønderjyske afstamning	21
Gjern herreds tingbog, Farre Bys vide	24
En 16-årig fæstemø fra Farre	26
Jørgen Greisen til Løvskovlund i Farre	37
Udviklingen i skolerne Almue-undervisning-skoler	42
Mormonerne fra Damagergård i Farre	51

Købmænd i 4 generationer

Fortalt af Alan Friis og skrevet i samarbejde med Ulla Eriksen 2018

Min oldefar Niels Marius Friis blev født Låsby 26. februar 1864, og gift med Mette Marie Eriksen, født 25. marts 1868 i Linå. Sammen havde de købmandsbutikken i Linå. 1891 køber han Nr. Vissing kro og købmandsbutik

1901 kommer købmandsbutikken på torvet i Farre på tvangsauktion. Den tidligere ejer Niels Pedersen Holm, gift med Anna Marie Holm, havde forbygget sig på et stort lager i 1892. Dette tærede stærkt på økonomien, og da Niels Pedersen Holm dør i 1893, forsøger Anna Marie Holm at føre butikken videre.

Købmandsgården på torvet.

Deres søn Niels Peder Pedersen Holm, vælger at blive skrædder i byen. Anne Maries forsøg på at bestyre butikken kuldsejler i 1. maj 1901, hvor Niels Marius Friis køber på tvangsauktion.

Bagsiden af huset bolig og butikslængen.

Købmandsbutikken var leveringsdygtig indenfor kolonial, foderstof, Isenkram, som kotøjr, tøjrpæle, reb af forskellige kvaliteter, både den billige og mest brugte sisal til træktov m.m. og de dyrere hampereb der blev brugt til finere kørebrug. Derudover solgtes bygningsartikler af den art man lige står og skal bruge til staldreparation, fodertrug o lign. Vinduesglas kunne købes i tavler eller afskåret på mål til formålet. Når man købte reb, målte man op med armbevægelser, hvor mange favne man skulle bruge og så betalte man efter vægt. Hvad man ikke havde på lager bestiltes hjem. Det var ikke almindeligt, at rejse efter hvad man skulle bruge. Så hvad der var behov for, blev skaffet til landsbyen.

På dette tidspunkt var der 2 købmandsbutikker i byen. Den anden lå på Gl. Skanderborgvej 112. Denne butik brændte i 1927, hvorefter der opførtes en ny 4 etagers butik.

Den anden købmandsbutik lå på Gl. Skanderborgvej 112.

Da elektriciteten kom til Farre i 1914, skaffede Niels Marius sig en drivmotor med lukkede lejer, Den var fra Trige Titan. Med den konstruerede han et hejseværk, så kornet kunne hejses op på det øverste loft, på 2. sal, hvor det blev bredt ud og skovlet i, til det var tørt. Det var mere skånsomt end at slæbe sækkene på ryggen op ad trappen. Skulle kornet males, blev det hældt ned i en tragt over kværnen, som stod på 1. sal.

Kornet blev kørt på hestevogne fra gårdene, ind i den ene ende af lageret og så kunne vognen køre ud i den anden ende. Når kornet så var hejst på loftet og var tørt, blev det ført gennem nogle tragte. Herunder stod en vægt med en sæk på, og når sækken vejede 100 kg, blev der sat snor på.

Som kraftfoder til kreaturer ankom store bomulds frøkager, som man knuste og fyldte i sække på det mellemste loft. Senere fik man det knust hjem som færdigfoderblanding fra fabrikken i Århus.

Helt op i 40erne hentedes kolonialvarer på Sporup station på lastbil og under krigen på hestevogn grundet brændstofmangel. Mange kolonialvarer som mel og sukker opbevarede i en disk med store skuffer. Folk kom så med egne glas, potmål, krukker osv. Poser fandtes ikke, og så skovlede man den ønskede mængde op og der betaltes efter afvejning. Margarine kom til butikken i en bøtte, hvoraf man tog med en slev, og pakkede det i pergament papir, som hang i en rulle for enden af disken. Ost var der ikke meget salg af, for mejeriet lå jo lige ved siden af. Var det tyktflydende sirup, blev der hældt ud af en lågkande. Når kunden sagde stop, smækkedes låget i. Man kunne også købe orangeade, kaffe og te. Indtil 1936 brændte man selv kaffe og butikken var berømt for sin særlig gode kaffeblending. Sprit og eddike opbevarede i store 200 l tromler og tappedes herfra.

Niels Marius og Mette Marie får 11 børn. En af deres sønner, Thorvald Marius Friis, min farfar født 26/12 1896, aftjener sin værnepligt i Helsingør/Kronborg 1914-1916, i den første del af 1. verdenskrig. Han er genindkaldt som soldat i sikringsstyrken i 1916 og 17 samme sted. I 1915 var indkaldt det største antal soldater, 57.700, heraf de 40.000 i og omkring København. I 1916 og 17 reduceredes styrken til 27.000, det skyldes at det var for svært at beskæftige og opretholde disciplinen for så mange. Thorvald bliver hjemsendt i 1917.

Min farfar går i sin fars fodspor og starter som købmand i Borritsø i 1918. Sælgeren fortryder dog handelen, og Thorvald får $\frac{3}{4}$ år efter udbetalt 1500 kr. i fortrydelsespenge. Niels Marius Friis har efterhånden et meget dårligt helbred, og Mette Marie er død i 1914. Så i 1919 overtager Thorvald faderens købmandsbutik og grovvareforretning i Farre. Samme år bliver han gift med Margrethe Røddik fra Sortemosegård, eneste pige ud af en søskendeflok på 4, og de overtager værgemålet på Thorvalds to yngre søskende Hans Julius på 12 og

Dagmar på 14 år. Niels Marius flytter til Galten og får her kortvarigt en lille købmandsbutik på hovedgaden, herefter flytter han til Ry, hvor han fører et liv som pensionist med dværghøns, som hans barnebarn, min far Christian bliver meget betaget af.

Thorvald og Margrethe Friis

Min farfars lillebror, Hans Julius, kom som 16 årig ud og tjene på en gård. Men han var lidt egen. Han kunne ikke enes med husbond om, hvordan sækkene skulle ligge, så han kom ofte stikkende hjem. Omkring 1930 da han er 23-24 år gammel flytter han til København. Her starter han snart en virksomhed som æggegrosserer, og får sendt æg fra Farre/Sporup området indsamlet i købmandsbutikken, sendt via Sporup station.

På et tidspunkt var man oppe på 10.000 æg om ugen. De hele æg blev solgt til købmænd i København, og de knækkede blev solgt til bagerierne. Helt op til 1970'erne fortsatte bøndernes leverance af æg til butikken. Der var mange der havde helt op til omkring 150 høns ved siden af et lønnet arbejde. Det gav et godt afkast ved siden af lønnen. Der var jo først og fremmest æggeproduktionen med salg for øje, ved siden af dette gav det et godt tilskud af kød og æg til husholdningen, madrester fra husholdningen kunne bruges som foder og hønsemøget kunne give gødning til køkkenhaven. På den måde var der et naturligt kredsløb ved selvforsyning.

Dagmar, Thorvalds lille søster, døde 1936, kun 31 år gammel af sygdom, som lignede sclerose. Denne ramte flere af familiemedlemmerne. Ud af Thorvalds 10 søskende døde 3 af disse som børn. En søster klarede sin sygdom ved at sidde på en stol og lave mad på Ørting Kro.

Ved købmandsbutikken var lagermand og grovvareekspedient Carl Simonsen ansat i mange år. Han kørte også lastbilen, når der skulle hentes foderstoffer i Hinnerup og Aarhus, og varer på stationen.

Han boede i et værelse ovenpå butikken, og på døren til sit værelse havde han med den smukkeste håndskrift skrevet sit navn med flot svungne bogstaver.

På dette sted vil jeg gerne omtale en af Thorvalds venner Træskomager Niels Anton Jensen Mide, gift med Maren Firgaarde. Niels Anton har hidtil haft sin træskovirksomhed hos Villy Jensen. Han har overtaget bygningerne fra faderens karetmagervirksomhed til sin tømrervirksomhed, Gl. Skanderborgvej 114. Nu slår Mide et større brød op og bygger 1927 en træskofabrik langs med Skanderborgvej mod syd, nu Damagervej.

Tv. Niels Anton Mide og frue samt Åge Pedersen og hans mor Bine fra nabogården til købmandsbutikken "Lyngholm".

Th. Carl med købmandens store Grand Danois hund "Ulla"

Desværre fungerer virksomheden ikke længere end til 1930, hvor fabrikken går på tvang. Kautionsisten Søren Pind, fra Oustrup Østergård, som har kautioneret for Mide, sælger på tvangsauktion træskofabrikken til Tømrer Laursen og Thorvald Friis for 6000 kr. De ansætter Mide som værkfører, Thorvald tager hvervet som sælger og får 10 % i provision af de solgte træskobunde.

Her kan tilføjes at en af de ansatte, boelsmand og træskoarbejder, Niels Rasmussen, som boede i det midterste af de 3 røde huse, var specialist i

at lave hælulningen i franske træsko. Fabrikationen er ikke rentabel, så fabrikken sælges igen i 1933 til Christensen fra Virklund, der starter en produktion af fiskekasser, i stedet for træsko.

Tilbage til Købmænd i 4 generationer.

Udover købmandsbutikken erhverver Thorvald i tyverne et stykke jord på den anden side af Mads Hansens forgængers cykelsmedie. Her opfører han 2 tømmerlader med henholdsvis en rundsav og en bloksav (denne bloksav er nu at finde på Hjerl Hede) og han bygger et lille hus til savværksbestyreren, Tømrer Niels Thomsen.

På savværket har han meget samarbejde med Tømrer Niels Laursen i Røgen, idet han leverer tømmer til Laursens byggerier. Farre Savværk bliver sandsynligvis lukket i 30'erne, for Thorvald går i betalingsstandsning i 1937.

Grunden bliver solgt til vognmand Mads Hansen og inventaret til karetmager Frans Jensen, og huset som Tømrer Niels Thomsen (kaldet manden med den hvide hund) bebor, sælges til Drænmester Holm Lydersen. Niels Thomsen flytter ned på Sporup Kirkevej 3. Kreditorerne giver min farfar en akkordordning, en slags gældssanering, og han driver butikken videre.

Den 23. september 1937 melder han sig ind i partiet DNSAP, det danske national socialistiske parti. Mange selvstændige og arbejdere er i dyb krise. Lederen af partiet Frits Clausen lover økonomisk genoprejsning til alle.

Der er på dette tidspunkt mange nationalsocialistiske retninger, bl.a. NSAP, som er mere tro mod det tyske nazipartis program og DNSAP som har fravalgt flere af de yderliggående holdninger omkring race-renhed og jødeforfølgelser. Fra 1930 til 1933 skete en afstandtagen til disse sentenser, hvilket afspejler sig i nedenstående program for 1933. Vurderingen var at gøre programmet mere acceptabelt for danskerne.

Program for Danmarks National Socialistiske Arbejder Parti, september 1933

Danmarks National Socialistiske Arbejder Parti vil samle det danske Folk til en Enhed, hvor der hverken findes Højre eller Venstre, Socialdemokrater eller Radikale, kun danske.

- Vi vil en Genrejsning af det danske Folk, Økonomisk og moralsk, paa nordisk Kultur- og Race-Grundlag.
- Vi kræver Retten til Arbejde sikret. Bekæmper Udsugning af det producerende Folk. Lønnen for Produktion og Arbejde skal tilfalde den arbejdsmæssige indsats.
- Vi kræver en vidtgaaende Socialforsorg overfor alle vore Gamle, Syge og Invalidere gennem en altomfattende Folkepensionering.
- Vi kræver, at danske Erhvervsvirksomheder faar til Formaal at dække det danske Samfunds Behov, i Stedet for som nu udelukkende at tjene Kapitalmagtens Profitbegær. Herudfra kræver vi Afskaffelse af Guldmonopolet, og som Basis for Pengeudstedelse en national Møntfod baseret paa Jord og arbejdsskabte Værdier i Lighed med det System, som Andelsselskabet "Jord, Arbejde og Kapital" ønsker gennemført.
- Vi kræver Ejendomsretten til Jord og Hjem sikret ved en Lovgivning, der hindrer al Spekulation heri.
- Vi bekæmper den marxistiske Klassesdeling af vort Folk, og betragter Folket som en national, organisk Helhed. Ud fra dette bekæmper vi den parlamentariske Statsform, som vi ønsker erstattet med den kooperative Statsidé, der bygger paa Erhvervsorganisationerne.
- Vi bekæmper den liberalistiske og materialistiske Livsidé og kræver Beskyttelse af de idealistiske og socialistiske Kræfter i vort Folk under Kampraabet:

"Helhedens Vel gaar forud for den enkeltes Vel"

Ud fra dette Krav vil vi understøtte Kirken i dens Kamp for et kristent dansk Folk.

Vi kræver Bevarelse af Danmarks nationale Selvstændighed og søger under Hagekorsets Symbol broderligt Samarbejde med de nordisk-germanske Folk, til hvilke vi er knyttet med Blodets Baand.

Thorvald melder også min farmor og sønnen Christian, min far på 15 år ind i partiet DNSAP d. 26. december 1937.

25. marts 1938 står han for afdelingen i Sporup. Min farfar er en meget karismatisk person, der kan tale den sag han tror på. Han tror på partiprogrammet. Fra 1. dec. 1939 til 23. nov. 1942 fungerer han som Sysselleder. Syssel er en gammel betegnelse for amtet. Jeg er kommet i besiddelse af en artikel fra Bladet "Fædrelandet", hvor min farfar entusiastisk beskriver sit politiske engagement.

Landet er opdelt i 25 syssler og heraf optræder de 14 sysselledere i noget man kalder storrådet. Frits Clausen optræder her som Føreren efter tysk partimodel.

Man havde troet at disse 14 i storrådet skulle træde ind som ministre i en regering. Dette regeringsskifte var programsat til d. 17. nov. 1940, efter at tyskerne havde besat Danmark ved en fredelig besættelse. Her var min farfar udset til at fungere som handelsminister. Men både den danske konge Christian d. 10. og Werner Best modsatte sig dette.

Og det faktum at både konge og den danske regering samarbejdede fint i starten af krigsårene med den tyske besættelsesmagt, fik det tyske gesandtskab Werner Best til at bevare og støtte den regering, som Christian den X havde sammensat. De havde ikke tiltro til at en

DNSAP ledet regering ville kunne opnå samme tillid i befolkningen, eller ville kunne opretholde samme ro og orden. Dog bevarede planerne om den DNSAP ledede regering, som en slags pression overfor den danske regering. I stedet støttede Tyskerne partiet DNSAP med penge og propaganda.

Der er interne stridigheder i DNSAP, som gør at partiet lukker ned.

1. august 1943 afholder DNSAP sidste møde i storrådet og beslutter at lukke ned.

(Der henvises til nedenstående artikel om DNSAP, hvor der gives et mere detaljeret indblik i partiets virke og position - red. anm.)

Jeg kender naturligt nok, grundet min alder, ikke til min farfars virke under krigen. Men jeg blev d. 24. april 2011, kontaktet af en forfatter, som ønskede at skrive en bog om medlemmerne af storrådet. Her fik jeg korrigeret min opfattelse at min farfar blot var menigt medlem af partiet DNSAP. I stedet blev jeg bekendtgjort med at han var med i partiet på et højt niveau og forfatteren benævnte ham som en betydningsfuld person som var medlem af storrådet. Storrådet var de ledende medlemmer af partiet anført af Frits Clausen. Han tilsendte mig noget materiale fra rigsarkivet, som satte mig på sporet af en slags detektivarbejde for derigennem at få kendskab til den side af min farfar.

23. nov. 1942 kunne han øjensynligt ikke længere afstemme sig med besættelsesmagts metoder og tog derfor et års orlov fra partiet.

Fra rigsarkivet er jeg kommet i besiddelse af et foto, hvor storrådet på sit sidste møde i aug. 1943 opløser partiet i dets nuværende form. På dette foto er der sat numre på personerne, som jeg formoder svarer til det nummer personerne har i de endnu ikke offentliggjorte sager i rigsarkivet. Frits Clausen vælger på dette tidspunkt at rejse til Østfronten som læge, i sit oprindelig erhverv.

Storrådet august 1943.

De lokale møder under krigen foregik i forsamlingshuset, på Sporuplund og i Ridehallen i Århus. Jeg ved der har været en eller to marcher op gennem byen Farre, men mig bekendt var der ikke mere end omkring 30 personer til de lokale møder, hvor imod der i Århus var flere tusinde mødedeltagere. Men eftersom det er oplysninger fremlagt af partibladet "Fædrelandet", kan det ikke udelukkes, at det er overdreven propaganda

Min farfar stiller op som folketingskandidat for DNSAP i Skanderborg Amt 1939 og får 334 stemmer. Men partiet havde på landsplan ikke stemmer nok til at blive valgt ind i folketinget. Han opstiller igen 1943 og får her 364 stemmer, men kort tid efter opløses partiet, grundet mange interne stridigheder.

Krigens afslutning får følgende konsekvens for min farfar og farmor. 5. maj 1945 om formiddagen hentes både Thorvald og Margrethe af modstandsbevægelsen, og de bliver interneret i Voldby forsamlingshus, sammen med andre fra området. Dagen efter d. 6. maj løslades Margrethe igen. Hun passer nu butikken sammen med Karl Simonsen, og får støtte fra nær familie med at hente varer fra Sporup Station. Hun gjorde sit bedste, og var en stærk kvinde, måske en konsekvens af at have været ene pige i søskendeflokken med 3 drenge.

Min farfar Thorvald overflyttedes til arresten i Søndergade i Århus, her sidder han sammen med 52 andre i een celle. Forplejningen er meget sparsom og både Margrethe og Christian må rejse til Århus med ekstra mad, når de besøger Thorvald.

Når tyskerne under krigen passerede mellem Hammel og Silkeborg igennem Farre by, handlede de ved begge købmænd i byen.

Lokale beboere forsøgte at få Thorvald Friis dømt for opsætning af hverveplakater. Den 6. december 1945 stilledes han for en dommer, hvor et anklageskrift læses op. Han får den besked at straffen er udstået og han kan tage hjem. Han forsøger at drive butikken videre, men der er ikke meget handel tilbage. Kundeunderlaget er forsvundet.

I okt./nov. 1946 køber min far Christian Friis butikken. Han er først i tyverne og har i 1941/42 stiftet bekendtskab med Hilda, der efter nogle kurser havde startet frisørvirksomhed lige på den anden side af torvet i den ene ende af centralen. Skrædder Gammelgård havde centralen på dette tidspunkt og i den anden ende af huset havde Kirstine frisørforretning. Kirstine hjalp Hilda i gang, så hun kunne overtage frisørforretningen i 1942.

Christian havde efter mellemskoleeksamen, fået sig en handelsuddannelse, delvis hos købmanden i Havndal, som desværre gik fallit, og han afsluttede så uddannelsen i starten af 40'erne hjemme hos Thorvald i Farre.

I 1944 bliver Christian og Hilda gift i Lukaskirken i Århus, og de flytter til Ormslev. Her har de købt en lille købmandsbutik af et ældre ægtepar for 2500 kr. Butikken var i en elendig forfatning. Der sagdes, at der var flere mus i butikken end varer. Det var også en særdeles vareknapp tid under besættelsen. De forsøgte selv at fremstille nogle varer, blandt andet fernis. Det var en lidt risikabel affære, af og til var der ved at gå ild i det.

Mogens Jensen og Christian Friis.

Hilda drev frisørsalon i privaten. Det var en god hjælp til at holde forretningen og familieøkonomien gående. Det lykkedes at sælge butikken i Ormslev med varelager i 1946 for 5500 kr.

Familiefoto 1947-48 Hilda, Alan, Christian og Poul Friis.

Min farfar Thorvald og Margrethe køber for salgssummen af købmandsbutikken i Farre en ejendom på 28 td. land i Hadsten. Den sælger han igen i 1949 og køber nu en lille købmandsforretning i Toustrup station. Det er min far nu ikke udelt begejstret for. Det er lige tæt nok på for ham. Thorvald lukker købmandsbutikken i 1952/53. Han tømmer butikslokalet og fylder den op med rugemaskiner, og så går han i gang med at ruge kyllinger ud og fede dem op. De afhentes af Randers Fjerkræslagteri.

Midt i halvtredserne bliver han også æggeproducent af 300 høns, han selv har fået udruget. Han ruger også kyllinger ud for andre. Det betyder at han må op midt om natten og vende æggene i maskinen.

Jeg bliver tit passet dernede og har mange gode legekammerater der i Toustrup station. Også Farre slagteren Johannes' søn John leger jeg med. Johannes har købt slagterbutikken ca. samme tidspunkt som min far købte købmandsbutikken. Han kører landtur og sælger slagtervarer, så sætter han John af så vi kan lege, og henter ham igen, når landturen er slut.

Thorvalds hønseri sælges i 1960 da han går på pension som 67 årig. Han køber hus i Resenbro Tæt ved kroen og åen. Der er kanaler op i haven, hvor gedderne går op for at gyde. Den tidligere ejer havde drevet fiskeri i åen.

Han sælger dette hus i 64/65, da han bliver tilbudt det dobbelte af købsprisen. Her køber de et hus i Alderslyst. Margrethe dør i 1972, og herefter flytter min farfar hjem til mine forældre i Farre, som passer ham til hans død i 1974. De ligger begge begravet i Sporup.

Købmandsgården ca. 50erne.

Først i 50erne moderniserer mine forældre butikken på torvet. De river de gamle hylder og skuffer ned og begynder af afveje varerne på forhånd og lægge dem på hylder. Så kan ekspeditionen gå hurtigere, kunderne kan betragte varerne og folk har også nu fået bedre økonomi, så handlen gik bedre.

I 1952 bestod købmandsforretningen af et butikslokale mod øst, en mellemgang til loftet uden opvarmning, hvor personalet havde værelser, og privaten mod vest. I butikslokalet var en kakkelovn og en skorsten midt i rummet. Rundt om skorstenen var placeret varer i små skabe, toiletartikler, kosmetik apotekervarer i håndkøb, rygeartikler, piber i glasskab. Bag skorsten og væg var nogle træpaller, hvorpå der stod sække med mel, sukker osv. Herfra fyldtes tørvarerne i nogle vippeskuffer med en helt særlig balance i den store disk lavet hos byens snedker, Villy Jensen, i Karosseri fabrikkens gamle bygninger. En skuffe kunne netop rumme en 50 kg's sæk.

Købmandshandel beroede sig den gang på en god portion tillid via en kontrabog. Mælkekusken fik kontrabogen med fra husstanden i oplandet, og afleverede den hos købmanden. Når så valle og anden slags returnmælk, skulle tilbage i oplandet havde købmanden ekspederet varerne, skrevet købesummen, naturligvis fratrullet flaskepant eller æggeleverance i de forskellige kolonner i bogen. Og Så afregnede kunden til den 1. i måneden. Købmanden havde intet regnskab udover, hvad der stod i bogen. Men der var nu aldrig nogen der snød med det.

Denne ordning stopper da momsens indføres 31. marts 1967. Loven var sådan at debitorer og kreditorer skulle være tilgængelige for toldvæsenet, derfor blev det for svært at praktisere, når man skulle afregne momsens hver 3. måned.

Chr Friis havde dog forinden forsøgt at appellere til mere kontantsalg ved at indføre 3% rabatordning til kontantbetaling i form af rabatmærker. Når rabatbogen var fyldt ud, havde man 25 kr. til gode. Disse blev ofte vekslet til en lille 4 hjulet fejmaskine med indbyggede

fejebakker, som lige tilfældigvis kostede 24,50 kr. En populær ”husmoderens” ven.

Drenge foran Købmand Chr. Friis forretning ca. midt 50erne.

Alan F., Troels Larsen og Ove Larsen. Bemærk Tivoli bagest ca. 1954.

Om fredagen samledes området's karle og piger ved købmandstrappen og fik en snak, købte måske en sodavand, og fik handlet ugens fornødenheder af barberblade, sæbe og lign. Den gang var butikken åben til kl. 20 om fredagen og til kl. 16 om lørdagen.

I 1958 opkøbte staten brødkorn hos landmændene til en overpris 15% over noteringen. Det måtte ikke hedde støtte, men det var en hjælp til de økonomisk trængte landmænd. Her kom landkøbmændene ind i billedet, som de der skulle opbevare kornet for staten. For at imødekomme dette, blev der allerede i 1957 bygget 3 siloer til korn og 2 til tørring ved siden af butikken og lageret.

Det tørrede korn blev kørt til Aarhus Dampmølle, og malet til mel. Det overskydende korn blev solgt tilbage til bønderne som dyrefoder, men først blev en del af kernerne farvet med rødt farvestof, så man ville kunne afsløres af røde brød, hvis man omgik ordningen. Der kom en kontrollør og foretog stikprøver for at sikre at købmanden havde fået farvet kornet. Denne virksomhed konsoliderede købmandsforretningen på torvet.

Først helt op i 1960'erne, under min far Christian Friis' købmandsskab, begyndte man at afveje i poser på forhånd, så kunne man udnytte spildtiden mellem ekspeditionerne og kunderne kunne betjenes hurtigere.

Mine forældre forkøbte sig en gang på et parti dadler. Og det viste sig ikke at være en vare, der var efterspørgsel på i Farre. Deraf opstod ideen at overtrække dadlerne med chokolade, og så kom der gang i salget. Druer og anden fin frugt ankom pakket i korksmuld i tønder.

Appelsiner kom i trækasser, hvor hver enkelt appelsin omhyggeligt var indpakket i silkepapir. Appelsinkasserne var meget eftertragtede, med et enkelt bræt foran havde man en fin redekasse til duer.

Købmandsgården ca. 50erne

Alle den slags eksotiske lækkerier fik man kun til jul. Almindelige danske frugter og grønsager solgte vi ikke mange af. Den handel stod Agner fra Anbæk og Peter Munk i "Skakhuset" ved Sporup station for. De havde begge et stykke jord med frilandsgartneri, og kørte rundt til kunderne og solgte friske grønsager ved dørene. Mange havde nu egen produktion i køkkenhaverne.

Sidst i 50erne slår velstanden igennem og giver store forandringer i butiksdriften og sætter sit præg på varesortimentet. Der kommer konserver og andre færdigvarer på hylderne. Samtidig startede handel af hvidevarer.

G.A.L. Thorsen i Lygten leverede køleskabe, Gaskomfurer kom fra Winter og Villerslev, Caravelle hjemmefrysere kom fra Viborg, og der solgtes olieamminer. Det var først fra 60'erne og fremad at oliefyret centralvarme blev en mulighed. Vi stoppede med salg af hvidevarer i 1970'erne. For at få restlageret væk, byttede vi med kartofler hos kartoffelbønderne på heden ved Karup og i Vest Jylland. Da denne byttehandel rygtedes, var der flere kartoffelavlere, der ringede og var interesserede i at sælge kartofter til os.

Interiørbilleder - 1961.

Så kom tiden hvor Torvet blev ryddet for småbygninger, tømmerladen, og sprøjtehuset og den håndpumpende brændstoftank midt ude på torvet blev erstattet af en Uno-X tank. Dette mærke brændstof Uno-X, solgtes 2 øre billigere end på de andre benzinstationer.

Jeg havde en indtjening, 1 øre pr snor, ved at binde for kornsækkene. Min bror og jeg kæmpede om at få lov at sælge benzin til folks søndagsture, hvor bilerne holdt i kø for at få tanket. Benzinen kostede omkring 70 øre pr liter, købmanden tjente deraf 7 øre. Af de 7 fik vi de 5 øre for at spørge ind gennem de nedrullede sideruder: ”Hvor meget må vi tanke? ”, og så derefter tanke det ønskede antal liter. Det var før selvbetjeningens tid.

*Den første benzinstander, literpris 16 øre.
Hunden bærer mundkurv, den var noget bidsk.*

Her slagter Jensens søn ved en senere benzinstander, literpris nu 31 øre.

Børn og unge nød også godt af det asfalterede torv. Der blev spillet fodbold udenfor butiksåbningstiden. Den store port blev brugt som mål. Derved gik mange af de små staldvinduer, når bolden ramte ved siden af, men det tog min far nu ganske roligt. Preben Christensen sørgede for at en skøjtebane blev etableret på gummimåtter der blev overrislede med vand, banen blev indhegnet. Og så måtte kunderne gå udenom for at komme til købmand og handle. Det var et godt og sikkert sted at løbe på skøjter i stedet for på Mølledammen eller markoversvømmelsen på Gammel Henriks mark. Om sommeren blev der opstreget badmintonbane.

Brdr. Pedersen i "Lyngholm" gården ved siden af havde det lille stykke skov mod nord, kaldet "Mejeriskoven" fordi det lå bag mejeriet. Her fik vi lov at lave en cykelbane. Der var en grøft med en lille bro over, og så fik vi lov at fælde nogle træer, så vi rigtig kunne køre ræs på cyklerne.

Maler Egon Bærentsen maler stærke farver, irgrønt og orange, butiksudstilling med hvidevaresalg.

Jeg tror min far synes det var godt vi havde et sted at samles. Måske betød det også lidt at vi selv havde vinduesglas på lageret.

Jeg startede i skole ved Helbo i 1954, og i 1961 blev jeg konfirmeret. Det var samme år, som der blev moderniseret i butikken. Skorstenen blev raget ned. Der blev lagt nyt trægulv og der blev mere plads til varehylder.

Maler Bærentsen malede loftsbjælkerne irgrønne og væggene orange som blikfang. Der blev lavet en flot vinduesudstilling med bl. a. et kaffelotteri.

Vi solgte friskmalet kaffe i 125 g, 250 g og 500 g poser. Der uddeltes lodder til de to største poser ved disken. Man kunne vinde kaffe og andre større gevinster. Det hjalp også på handlen med konkurrencen.

Det forlød, at ikke alle egnens købmænd var med på den konkurrence, så de klippede lodposerne op i den ene side, for at tjekke, så de var sikre på at der kun var nitter. Men det blev nu afsløret.

Vindue Købmandsforretningen 1961.

Min far var stolt af sin kaffe. Han havde lavet et salgslogo der lød:
” Den bedste kaffe der gi’es - er fra Friis naturligvis”.

Jeg startede i lære i butikken d. 1. august 1964. I 65/66 fortsatte jeg i lære i Skjød, og der kunne jeg så videregive ideerne med forhåndsafvejning, for der var der stadig skuffer som vi havde 10 år tidligere. Under læreforløbet gik jeg på handelsmedhjælper-skole, på Hammel Realskole. Når realskoleeleverne gik hjem, kom vi fra 15 til 18 og lærte varekundskab, skilteskrivning, handelsteknik, telefonbetjening, bogføring og regning. Undervisningen var 2 eftermiddage om ugen i 3 år og afsluttedes med en eksamen. Jeg husker sæligt regning, som bestod af 20 minutters hovedregning af lange tal kolonner. Heldigvis fik vi 30 minutter til eksamen, men så var vi jo pressede til at yde optimalt.

I Farre udvides butikken løbende, og blev omlagt til noget der kaldtes ”Tempobutik”. Det vil sige at det egentlig var en selvbetjeningsbutik, hvor folk gik rundt med deres indkøbsvogne og fandt varerne på egen hånd. Det var lidt af en satsning. Men de gamle kunder havde svært ved omstillingen og så valgte vi en glidende overgang, så de stadig kunne købe vis kontrabogen eller lægge en indkøbsseddel på disken, hvorefter vi ekspederede og fandt varerne på gammeldags maner.

I påsken 1967 fik vi med et slag rigtig mange flere kunder. Påskelørdag blev en overmåde travl dag, hvor vi selvom vi var 6 til at ekspedere, havde svært ved at følge med.

Hos den anden købmand i byen var foderstofafdelingen blevet lukket onsdagen før skærtorsdag. Men da kunderne mødte op for at handle dagligvarer påskelørdag, mødte de en plomberet butiksdør. Og så måtte man jo til købmanden på torvet for at handle. Jeg husker det som at vi havde travlt som aldrig nogensinde før.

I den periode begyndte vi også at satse på frost. Den største fryser, der kunne skaffes, blev indkøbt. Og kølekapaciteten blev 6 doblet. Det havde nok den konsekvens at de mindre butik drivende efterhånden lukkede. Men det var en tendens der var landsdækkende.

Fra 1966 til april 1967 bygger Preben Christens murerforretning os et nyt hus som beboelse. Der var rigtig dårligt vejr det efterår, så det tog sin tid.

Den gamle privatbolig brydes ned i løbet af sommeren 67 og der opbygges en ny butik der i stedet. Min bror og jeg, der begge var i tyverne hjalp til med nedbrydningen. Min bror gik egentlig på handelshøjskole, men det afbrød han for at ville gå på lærerseminariet til efteråret. Så passede det fint med at han kunne køre foderstoffer om dagen og så hjalp vi hinanden med at køre nedbrydningen væk i lastbilen om aftenen.

Købmandsforretningen ombygges i 1967.

Tømmeret hentede vi to brødre hos Hans Jensen i Klintrup. Der var meget kuperet terræn, og stammerne måtte slæbes ud med hest. Vi var noget fascinerede af hvordan hesten, når stammerne kom rullende ned af skrænten, blot tog et lille hop over dem, så den ikke blev ramt. Stammerne tippede vi op på lastbilen med håndkraft, vi var jo unge og stærke. Så blev de kørt til Røgen savværk hvor de blev skåret op til bjælker og lægter til byggeriet.

Prebens støbefolk var i gang med fundamenter, og da murerne gik i gang, gik støbefolkene til hånde. Denne gang drillede vejret ikke, så i løbet af sommeren blev den nye butik klar til indvielse til september 1967.

Der var omkring 700 kunder på åbningsdagen. Folk kom langvejs fra.

Købmandsforretningen ombygges i 1967.

Vi annoncerede foderstoffer i ugeavisen. På den måde udvidedes vores salgsområde. Da I.P Hansen lukkede, forsøgte min far at lave en fællesfoderstof allieret med KFK på havnen i Århus. Min far blev dog gjort opmærksom på at med tiden ville de tilrettelægge handlen, så de ville opsluge ham, som den lille mand. Det var jo regulært nok at sige dette. Derfor blev enden af min far solgte foderstofdelen til dem, foranlediget af et meget favorabelt tilbud.

Jeg overtager butikken d. 1. maj 1976, præcis 75 år efter min oldefar overtog butikken i Farre.

Min far tager et års orlov, derefter blev han ansat som salgskonsulent hos Skovby foderstof, en lokal afdeling af KFK.

Købmandsforretning Chr. Friis åbningsdag september 1967

I 1978 havde købmandsforeningen hyret en fremtidsforsker til at holde foredrag på Ans Kro. Han forelagde os at alle butikker i landområderne ville blive nedlagt til fordel for større butikker i centerbyerne. Der kom også en land og byzonelov, der kvalte al initiativ på landet, da man nu kun måtte bygge hvis man var født i lokalområdet.

Konsulenterne mente dog at vi havde været så fremsynede at vores butik ville bestå. Men der kom mange faktorer, som spændte ben for dette.

Samme år som vi startede butikken op startede priserne, ”mælkekrigen”. Arla gik ud og underbød så mælk i butikkerne kostede 1,47 kr., hvilket var væsentligt under normalprisen. Så mistede de små mejerier deres indtjening, ligesom der blev færre og færre mælkeproducenter og de små blev opkøbt af de store. Denne tendens

I 1969-70 omlagdes trafikken til en omfartsvej uden om byen, og det var tiltrængt, da man vanskeligt kunne passere gaden i tidsrummet mellem 16 og 17 på grund af stærk fyraftenstrafik.

Vi forsøgte os med salg af fyringsolie, men så kom der afgifter på det, og det blev urentabelt.

Vi prøvede med fastbrændsel og blev sammen med Søren Jensen på Industrivej i Hammel, Østjyllands største fastbrændselshandel, med omkring 600 tons årligt. Men så kom der også afgifter på det og folk kunne nu med fordel leje en vognmand til at hente fast brændsel i Tyskland uden afgifter.

Så kom der datomærkning, en fordel for kunden, men svært for den mindre købmand med stort varespild. Vi prøvede med onlinespil for at skaffe kunder på det, men så kom discountbølgen. Det var meget svært at stå alene med ekspeditionen i butikken. På et tidspunkt forsøgte vi med en afdeling med blomster, Rithas store interesse, i den gamle butik. Men vi fandt hurtigt ud af at det var mere rentabelt at lade Ritha

arbejde i blomsterbutik andet sted, og så have et par deltidsansatte, Asta og Bodil, så jeg også havde mulighed for at være lidt væk ind i mellem. Og det er med at binde en buket, når Ritha ikke var i butikken, lå ikke lige for mig.

Men samfundsudviklingen kan man ikke holde tilbage og fremtidsforskeren på Ans kro fik ret.

Udviklingen fra kontrabogen til selvbetjeningsbutikken var ikke nok.

Efter jeg et par år gennem billetmærke ved hjælp af min revisor havde forsøgt at sælge butikken, uden nævneværdigt resultat, endte 4 generationers virke som købmænd i Farre, pudsigt nok igen d. 1. maj ...95 år efter min oldefar kom til byen og overtog butikken.

Tidslinie:

1901	Niels Marius Friis køber torvets købmandsbutik på tvangaauktion efter købmand Holm
1914	Elektriciteten kommer til Farre og Niels Marius Friis indkøber drivmotor
1914	Thorvald Marius Friis, 18 årig søn ud af 11 børn, aftjener værnepligt under 1. verdenskrig
1917	Thorvald hjemsendes
1918	Thorvald starter som købmand i Borritsø
1919	Thorvald overtager gr faderens sygdom købmandsbutikken på torvet i Farre
1920 erne	Thorvald Friis køber jord ml Skanderborgvej (gl) og Vandværksvej og opfører tømmerlader

- 1930 Thorvald M Friis køber sammen med Tømrer Laursen Røgen Miedes Træskofabrik
- 1933 Sælger træskofabrikken igen
- 1937 I sept. indmelder Thorvald sig i DNSAP. I dec. indmelder han også sin søn og kone
- 1939 Thorvald Marius Friis bliver sysselleder indenfor DNSAP
- 1940 Danmark besættes
- 1942 Thorvald Marius Friis ophører som sysselleder og tager orlov fra partiet
- 1943 T. M. Friis deltager i sit sidste stormøde
- 1945 5/5 interneres T. M. Friis, 6/12 er straffen udstået og han kan tage hjem
- 1946 Christian Friis overtager i 20 års alderen butikken
- 1961 Butikken moderniseres, nyt trægulv, friske farver og flere varehylder
- 1967 Flere kunder nu eneste købmandsbutik i byen. Der bygges ny privat bolig. Den gamle butik brydes ned og på arealet bygges ny butik, der indvies i september
- 1969-70 Trafikken omlægges, der anlægges omfartsvej.
- 1976 Christian Friis søn Alan Friis overtager butikken
- 1996 1. maj lukkes butikken 95 år efter Niels Marius Friis overtog butikken på torvet

DNSAP

Danmarks National Socialistiske Arbejder Parti

Af Lars Hegndal

DNSAP blev stiftet den 16. november 1930 med ritmester Cay Lembcke som fører. Partiet var i høj grad et imitationsparti af Adolf Hitlers nationalsocialistiske parti i Tyskland (NSDAP). Således var partiprogrammet næsten en ordet oversættelse af det tyske. Også partiets ikonografi og retorik var en klar efterligning af det tyske forbillede, herunder antiparlamentarismen, antisemitismen og den stærke nationalisme. For DNSAP var den danske nationalisme det vigtigste og heri lå et dilemma, som partiet måtte kæmpe med i hele sin eksistens. På den ene side den helt åbenlyse kopiering og næsegruse beundring for Hitlers Tyskland samtidig med, at partiet stædigt fastholdt at være et dansk-nationalistisk parti.

DNSAP's første partiprogram fra 1930 var på 25 punkter og antisemitismen er åbenlys. Partiet så det også som en vigtig opgave at udelukke kvinder for enhver form for politisk indflydelse.

DNSAP var så langt fra det eneste nazistiske parti. Forskeren Malene Djursaa opregner i sin bog "DNSAP – danske nazister 1930-45" ikke færre end 29 partidannelser med en klar nazistisk ideologi. Men DNSAP var det eneste parti, der kom til at spille en vis rolle.

I begyndelsen af trediverne voksede modstanden mod Cay Lembcke. Manglende resultater og dårlig ledelse førte til, at han blev afsat under kuplignende omstændigheder den 23. juli 1933.

DNSAP's nye fører var Frits Clausen og han udfærdigede et nyt 8-punkts program, der skulle gøre partiet mere "spiseligt" i den danske befolkning. Programmet er selvstændigt formuleret i modsætning til Lembckes 25-punkts program – og antisemitismen er næsten forsvundet.

De væsentligste kilder for denne artikel er "Dansk nazisme 1930-45 – og derefter" af John T. Lauridsen (Gyldendal) og "DNSAP – danske nazister 1930-45, bind 1 og 2" af Malene Djursaa (Gyldendal). Danmarkshistorien.dk (Århus Universitet) - m. fl.

Reklame for pjece af Frits Clausen, bragt i Jul i Norden 1940. Et vikingeskib er stævnet op til stranden, iland bæres på et skjold et lille nøgent barn, kong Skjold, stamfader til skjoldungerne, Danmarks fremtidshåb.

Portræt af Frits Clausen omkring 1934, som han uniformeret blev præsenteret på postkort og i partiets øvrige propagandamateriale

Frits Clausen skønnede ikke, at der i den danske befolkning var et jødehad, der kunne bruges i den politiske kamp.

Med Frits Clausens som fører udviklede partiet sig og fik mere styr på den organisatoriske del. Tidsskrifter som *Nationalsocialisten* begyndte at udkomme, der dannedes ungdomsafdelinger og spejderlignende korps (inspireret af Hitlerjugend) og i 1939 fik partiet sin egen avis, *Fædrelandet*. Der blev ikke sparet på nationale symboler. Danmarks vikinger var et centralt tema og hagekorset, eller svastika-korset, blev fremhævet som et gammelt nordisk symbol.

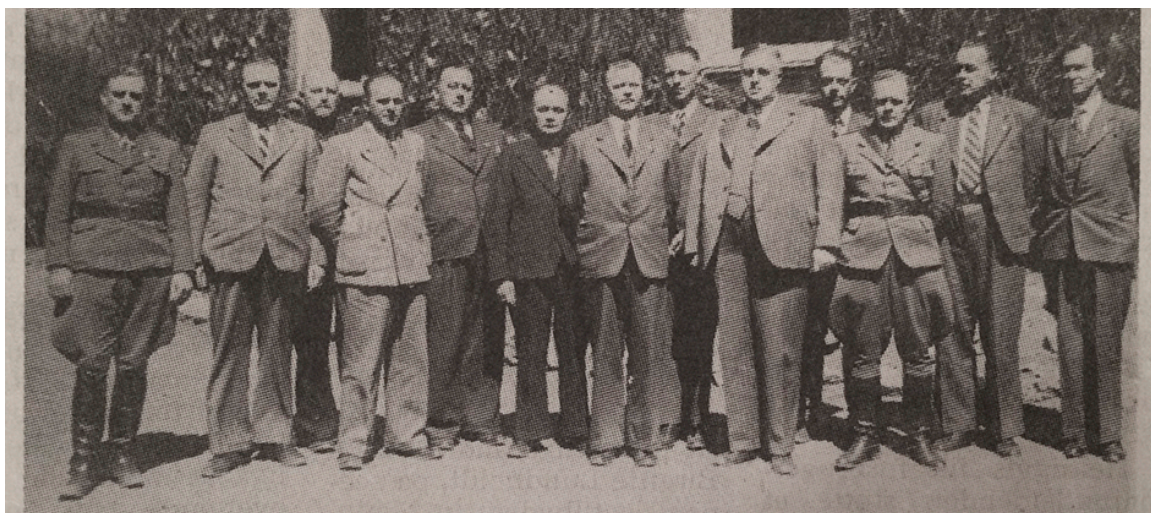
DNSAP førte en aktiv kulturpolitik, hvor kampen for at bevare de "traditionelle værdier" kom i højsædet og hvor modstanden mod "det moderne" spillede en væsentlig rolle. Parallelen til Hitler-Tyskland ligger lige for. "Entartete Kunst" ("dekadent, degeneret kunst") var den tyske betegnelse,

som nazisterne anvendte om kunst de ikke brød sig om. Ekspressionisme og avantgardekunst var forhadet. Især hvis det blev frembragt af jøder. Den nazistiske kunst skulle afspejle ”folkesjælen”, med udgangspunkt i tradition og historie.

Frits Clausen brugte stor energi på det organisatoriske. Partiorganiseringen i sig selv blev en betydelig del af DNSAP’s ideologiske grundlag. I 1934 indførte han en Herredsinddeling af partiorganisationen. Tanken var at nærme sig det oprindeligt danske og folkelige, idet herredet var en gammel dansk opdeling af landet. I løbet af trediverne ændrede Frits Clausen partiorganiseringen flere gange.

I 1936 blev syslet indført og sat over herrederne. Købmand Thorvald Friis var således sysselleder i Aabo syssel (Århus og Skanderbord amter) fra 1. december 1939 til 23. november 1942, hvor han bevilges et års orlov. Friis vender ikke tilbage som sysselleder og i april 1944 fritages han helt fra hvervet.

I december 1938 blev der udsendt en ny organisationsplan, hvori Storrådet er den væsentlig nyskabelse. Storrådet skulle være et forum for fremsættelse af ”vigtige politiske eller organisatoriske Meddelelser”. Medlemmer var alle syssel-, stabs- og landsledere, samt særlige medlemmer, udnævnt af føreren. Storrådet havde ingen reel magt eller indflydelse, men fungerede mere som et forum for videregivelse af førerens beslutninger. Men det var ikke desto mindre meget ærefuldt at være medlem af Storrådet.

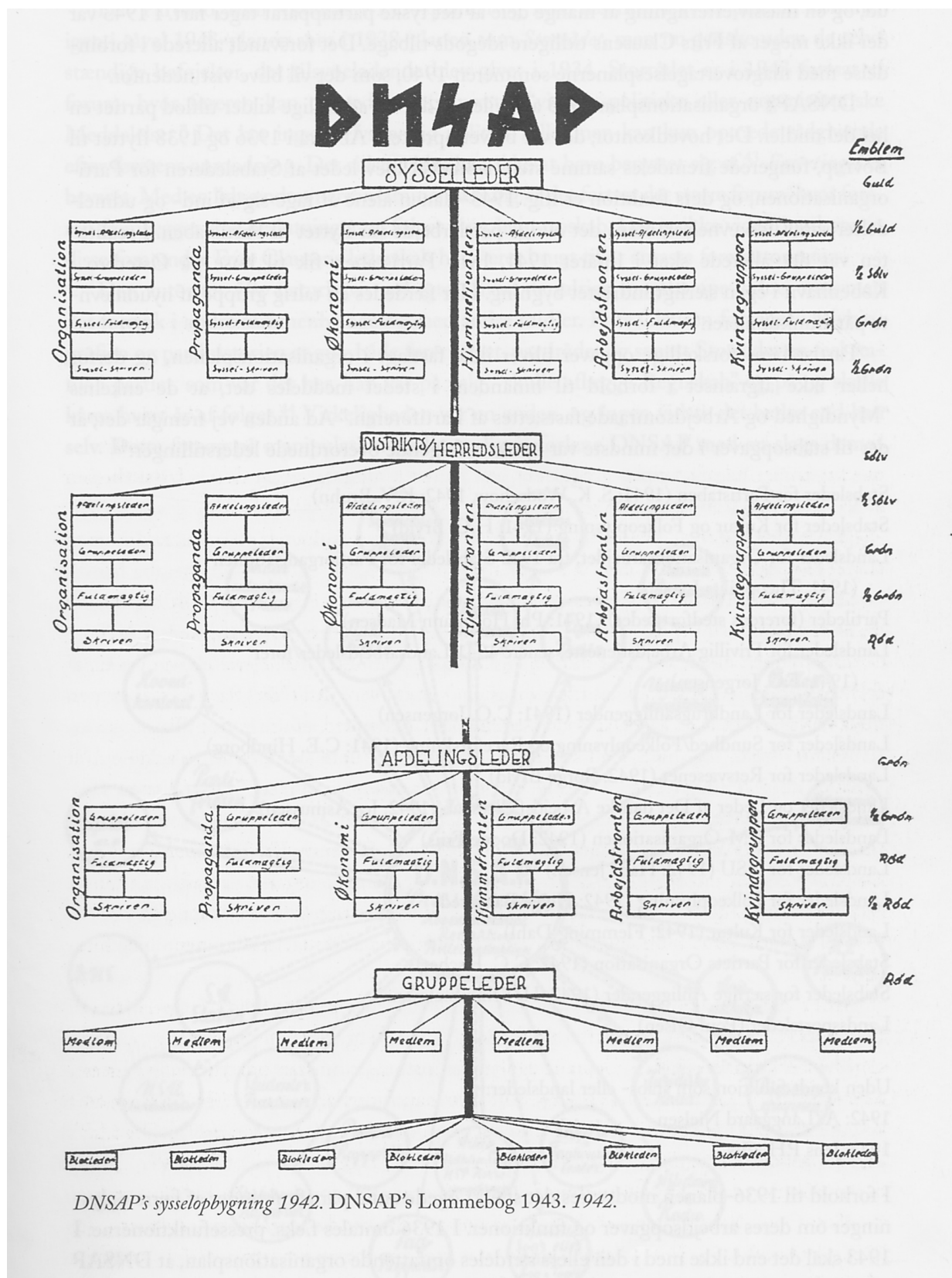
*Århus Stiftstidende - artikel fra 1992. Frits Clausen og sysselledere.
Nr. 2 fra venstre er Thorvald M. Friis og nr. 9 Frits Clausen*

Danmarkskort med DNSAP's sysselinddeling (Jul i Norden, 1937).

Syslet var oprindeligt kun kendt i Jylland og udviklede sig i sin tid aldrig som et fast administrativt eller retligt begreb. DNSAP ændrede i de oprindelige sysler og opfandt selv nye for det øvrige Danmark. Vendsyssel er det eneste, hvis navn stadig findes fra middelalderen.

Aabo syssel, som Thorvald Friis var sysselleder for, omfattede Århus og Skanderborg amter.

DNSAP's sysselopbygning 1942. DNSAP's Lommebog 1943. 1942.

DNSAP's sysselopbygning 1942. DNSAP's Lommebog.

DNSAP havde en organisationsstruktur, der på papiret var særdeles veludviklet, men som aldrig kom til at virke efter hensigten i det praktiske liv.

DNSAP var i trediverne især et landboparti. I trediverne var landbruget i økonomiske problemer og DNSAP appellerede kraftigt til bønderne. Mange så op til det nye Tyskland og var imponerede både af den økonomiske dynamik og af Hitlers handlekraft.

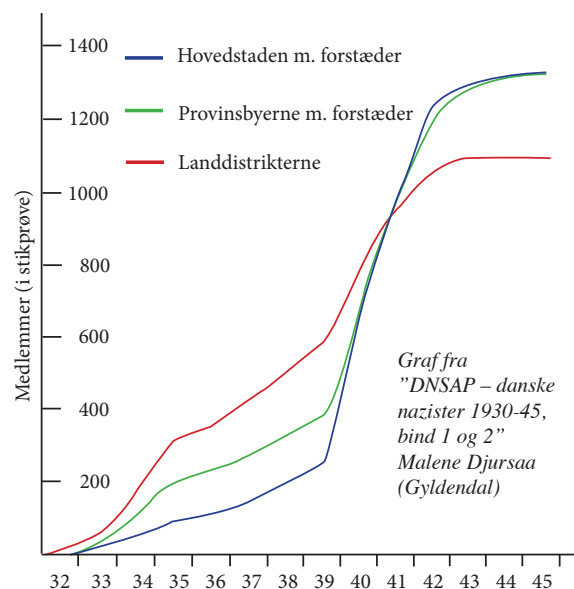
Omkring 1941 overtog hovedstaden og provinsbyerne førertrøjen med hensyn til indmeldelser.

Plakat fra 1940.

DNSAP appellerede kraftigt til bondestanden. De havde et samarbejde med Landbrugernes Sammenslutning (LS). I 1934 blev Bondepartiet dannet som en partipolitisk forlængelse af LS. 17. juni 1940 fremlagde DNSAP, LS og Bondepartiet en erklæring, hvor man krævede den siddende samlingsregering afsat.

I løbet af trediverne afholdt DNSAP mange arrangementer, møder og demonstrationer. Størst var landsstævnerne, der blev afholdt rundt om i landet. I 1937 blev det 4. Landsstævne afholdt i Grenå, det 5. i Slagelse 1938 og det 6. i Kolding 1939.

Grafen viser udviklingen af medlemstilgang til DNSAP - og fra hvilke befolkningsgrupper det sker.

Medlemstilgangen vokser især kraftigt i hovedstaden og i provinsbyerne omkring 1940.

Landdistrikterne har en mere jævn kurve. Det fremgår også, at hovedstaden og provinsbyerne overhaler landdistrikterne i medlemstilgang omkring 1940.

Øverst: Landsstævnet i Kolding 1939. Det mest pompøse arrangement DNSAP stod for.

Nederst: DNSAP marcherer i Hammel.

Da tyskerne besatte Danmark den 9. april 1940 kom DNSAP igen i et dilemma. På den ene side var partiet stærkt dansk-nationalt sindet og på den anden side var det, som tidligere nævnt, et imitationsparti af det tyske NSDAP.

DNSAP havde ingen andel i forberedelsen af invasionen. Partiet fungerede ikke som en "5. Kolonne".

Da tyskerne overskred den danske grænse førte det til en kortvarig kamp, hvor 16 danske soldater mistede livet. DNSAP kritiserede regeringen for at kapitulere og hyldede de danske soldater, der mistede livet den 9. april. Frits Clausen besluttede at vie den 17. november 1940 til "minde-appeller" landet over og i København marcherede man med faner og lurer til Rådhuspladsen, hvor der blev lagt kranse ved "Den lille Hornblæser". Samtidig ønskede DNSAP og Frits Clausen at få overdraget magten i Danmark – af tyskerne. Noget af et paradoks.

9. april 1940 - de tyske tropper besætter Danmark. En dansk nazist byder dem velkommen iført kasket, hagekors, ridebukser og støvler.

Billedet vakte forargelse og var ubekvemt for DNSAP. Men fotoet og det ved siden af, illustrerer ganske godt partiets dilemma.

17. november 1940.

DNSAP's "Minde-appel" over de døde danske soldater

- Rådhuspladsen i København.

Arrangementet vakte forargelse hos mange.

Politiet mødte talstærkt op, da man frygtede voldelige konfrontationer.

I efteråret 1940 var det partiets ønske, efter en længere kampagne, at tilrane sig magten. Den såkaldte "regeringsstorm", der skulle kulminere med regeringsovertagelse den 17. november. Men tyskerne støttede ikke planerne. Berlin og det tyske gesandtskab i København kalkulerede, at de tyske interesser bedst blev varetaget af den siddende danske regering. Der skulle være ro på bagsmækken og tyskerne regnede ikke med, at DNSAP kunne holde befolkningen i ro og produktionen i gang.

Samarbejdsregeringen gav tyskerne det, de gerne ville have, selvom Frits Clausen gerne ville have givet dem mere. Den manglende regeringsoverdragelse var en skuffelse for DNSAP og Frits Clausen, men partiet havde ikke udspillet sin rolle. Tyskerne brugte Frits Clausen overfor regeringen: makkede den ikke ret, kunne Frits Clausen jo overdrages magten, sådan som det var sket med Vidkun Quisling i Norge. Og den danske regering brugte også situationen til at retfærdiggøre sin stilling: samarbejder vi ikke, er alternativet værre.

Frits Clausen og DNSAP havde også direkte noget praktisk de kunne tjene tyskerne med: hvervningen af frivillige til østfronten. Efter Tysklands invasion af Sovjetunionen i juni 1941 kunne Frits Clausen skaffe frivillige til det antibolsjeviske korstog.

Over 7000 kom afsted, dog ikke hvervet af DNSAP alene, og flere tusinde faldt. Omkring halvdelen af de frivillige var medlemmer af DNSAP og cirka 75% var nazistisk sindede.

Andre meldte sig af eventyrlust eller andre grunde.

Frikorps Danmark blev oprettet den 29. juni 1941 i et samarbejde mellem SS og DNSAP. Den danske regering gjorde det lovligt, i 1941, at hverve soldater til tysk krigstjeneste. Efter krigen vedtog regeringen en lov med tilbagevirkende kraft, der ulovliggjorde tysk krigstjeneste og over 3000 idømtes således alt mellem et par måneders og 5-6 års fængsel. Også at have opfordret eller bistået ved hvervning, blev kendt ulovligt.

“Emigrantuvæsenet, der rider det danske Samfund som en Mare”. Den jødiske emigrant har sat sig til rette på den danske bonde, der sveder over det med Dybbøl Mølle (?) i baggrunden. Illustration i National-Socialisten, november 1938.

Selvom Frits Clausen ikke brugte “jøde-spørgsmålet” aktivt i sin propaganda udadtil og heller ikke syntes at være særlig optaget af det, var DNSAP antisemitisk og tegninger som denne blev bragt i de tidskrifter, som partiet udgav.

Hverveplakat for “Frikorps Danmark. DNSAP var særdeles ivrige i hvervningen.

Udenrigsminister Erik Scavenius og regeringen mente i 1941, at regeringen ved at give udrejsetilladelse til befalingsmænd og frivillige, der ville deltage i krigen på finsk eller tysk front, kunne undgå en skarpere tysk kurs mod Danmark. De mente også, at et nej til de frivillige ville medføre en tysk tvangsudskrivning af dansk ungdom, ikke alene til tysk arbejdstjeneste, men også til tysk militærtjeneste.

DNSAP modtog betydelig økonomisk hjælp fra de tyske besættelsesmyndigheder. Forskere har anslået, at der i løbet af besættelsen i alt blev ydet en tysk støtte på omkring 6.5 millioner kroner til danske dagblade. De fleste af pengene gik til *Fædrelandet*. Støtten blev givet i et forsøg på at påvirke befolkningen i retning af en nazistisk magtovertagelse. Hvor store økonomiske midler, der i øvrigt tilfaldt DNSAP som partiorganisation, vides ikke præcist, men en opgørelse fra april 1943 angiver, at DNSAP siden efteråret 1940 havde fået godt 7 millioner kroner i tysk støtte.

Cirka 39000 forskellige mennesker meldte sig ind i DNSAP fra 1930-45. Før besættelsen var der omkring 5000 medlemmer. Malene Djursaa har beregnet antallet af betalende medlemmer til at kulminere i marts 1943 med 21500.

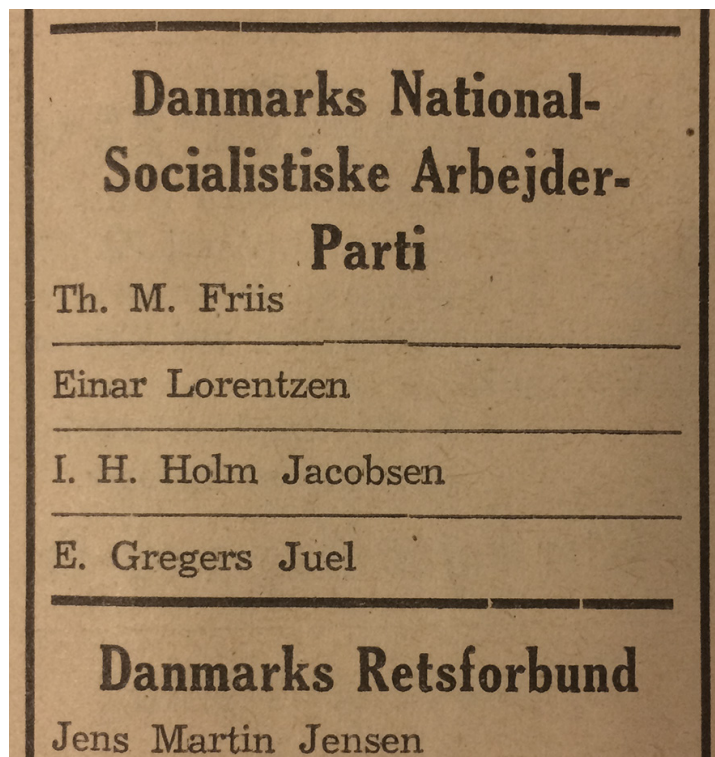
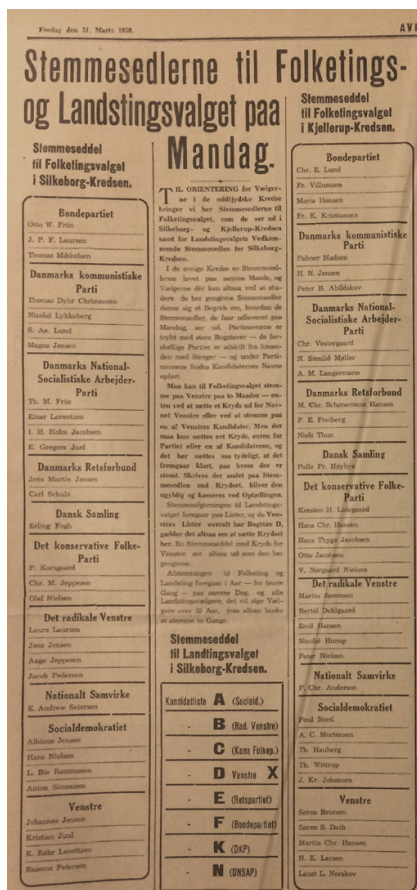
Efter krigen kom modstandsbevægelsen i besiddelse af DNSAP's medlemskartotek – det såkaldte Bovrup-kartotek – der indeholder omkring 28000 navne. Arkivet er ikke offentligt tilgængeligt. Kartoteket blev i sin tid oprettet af Frits Clausen, der havde bopæl i Bovrup. Malene Djursaa har, med udgangspunkt i Bovrup-kartoteket, lavet en sociologisk beskrivelse af DNSAP og fik for den en bachelorgrad ved universitetet i Essex.

DNSAP var et lovligt politisk parti, der stillede op til folketingsvalgene i 1932, 1935, 1939 og 1943.

I 1932 fik partiet et elendigt valg med ialt kun 757 stemmer. I 1935 12617 stemmer, svarende til 0,8%. Ved valget i 1939 gik det bedre, her fik DNSAP 31032 stemmer, 1,8% - og fik indvalgt 3 mandater. I 1943 havde partiet store forventninger, men det blev en kæmpe skuffelse. Ganske vist opnåede partiet sit hidtil bedste resultat med 43309 stemmer, 2,1%, men det rakte ikke til mere end de 3 mandater, de havde i forvejen.

DNSAP valgplakat fra 1943

Fra Silkeborg Avis, 31. marts 1939.
Thorvald Friis stiller op for DNSAP.
Billedet herover er et udsnit af billedet til venstre

Partiet havde håbet på et langt bedre valg. Det blev begyndelsen til DNSAP's deroute.

Købmand Thorvald Friis stillede op til folketingsvalgene i Skanderborg Amtskreds i både 1939 og i 1943. Ved valget i 1939 opnåede han 334 stemmer og i 1943 364.

Der var dengang 1382 kommuner. DNSAP stod absolut stærkest i Sønderjylland, der også var Frits Clausens hjemmebane. I Røgen-Sporup kommune var vælgeropbakningen ved valgene i perioden 1935 til 1943 henholdsvis 0.0% i 1935, 7.7% i 1939 og 5% i 1943. Det giver et gennemsnit på 4.23% og placerer Røgen-Sporup kommune som nr. 70 ud af de 1382 kommuner.

DNSAP havde således ganske godt tag i vælgerne i Røgen-Sporup. I Malene Djursaa's analyse fremgår det, at de områder, hvor DNSAP havde en særlig høj stemmeprocent, ofte faldt sammen med særlig dynamiske DNSAP-leders bopæl. Købmand Thorvald Friis var et afholdt og respekteret menneske, og det kan man måske lægge til grund for den relativt høje stemmeprocent.

Efter katastrofevalget i 1943, sådan blev det udlagt, mistede DNSAP indflydelse. Tyskerne opgav partiet som et brugeligt alternativ til samarbejdsregeringen og i tiden herefter faldt opbakningen. Mange meldte sig ud, nogle blev ekskluderet og Frits Clausen meldte sig til østfronten. Hans tid som enevældig fører var forbi. Forud for Frits Clausens fald var gået et stigende alkoholmisbrug og en stadig mere latterlig fremtoning og opførsel. Hans livsførelse stred mod den nazistiske livsanskuelse. Men problemet var, at en fører ifølge den nazistiske ideologi, ikke bare kunne gå af, så da Frits Clausen valgte at melde sig til østfronten, kunne man, i hans fravær, finde en anden form for lederskab, et førerråd på 3 personer. Frits Clausen blev erklæret uegnet til fronttjeneste, men virkede som læge i Waffen-SS fra 1. november 1943. Han kunne ikke holde sig fra flasken og skejede ud på forskellig vis, indtil han i foråret 1944 vendte hjem til Danmark som en færdig mand. Frits Clausen blev ekskluderet af DNSAP i november 1944.

Efter kapitulationen den 4. maj 1945 fulgte retsopgøret. Det skete på grundlag af straffelovstillægget, der var udarbejdet i besættelsens sidste år og som blev vedtaget kort efter befrielsen. Sagerne blev ført mod personer, som under besættelsen havde samarbejdet med de tyske myndigheder. Anklagerne spændte fra landsforræderi til økonomisk samarbejde (de såkaldte værnemagere).

Straffelovstillægget kriminaliserede handlinger, der havde fundet sted efter den 29. august 1943. Det vil sige efter at den danske regering var trådt tilbage og den tyske besættelsesmagt havde indført militær undtagelsestilstand.

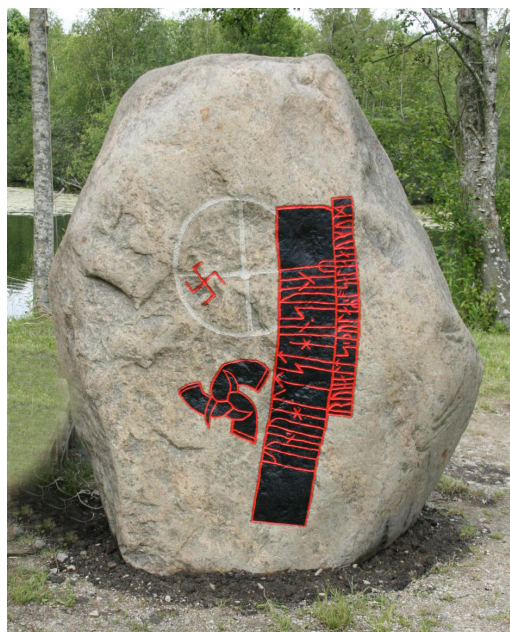
101 mænd og 2 kvinder blev dømt til døden. 78 domme blev stadfæstede og 46 blev eksekverede. Omkring 13000 mennesker blev idømt bøde eller fængselstraf.

Frits Clausen blev anholdt om morgenen den 5. maj 1945 og sad i fængsel indtil sin død den 5. december 1947. Han døde således umiddelbart inden retssagen imod ham begyndte.

Også for Thorvald Marius Friis fik årene i DNSAP konsekvenser, som det fremgår af artiklen om købmandsgården i Farre.

DNSAP-plakater fremstillet i efteråret 1940 i forbindelse med regerings-stormen.

Svastika-korset er et oldgammelt symbol. Her ses nogle eksempler - øverst til venstre fra den minoiske kultur på Kreta (1500-2000 år f. Kr.) - øverst i midten: frimærke Dansk-Vestindien - til venstre: Carlsberg brugte svastikakorset som symbol frem til o. 1945. Det ses stadigvæk på den berømte elefantportal. Til højre: Gunvalds runesten fra vikingetiden - indskrift og symboler er fremhævet for tydelighedens skyld. Frits Clausen fremhævede ofte, at svastika-korset var et gammel nordisk symbol - hvilket er korrekt, men i DNSAP sammenhæng fik det bestemt også en klar nazistisk betydning.

